

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Herråkra kyrka

Herråkra socken i Uppvidinge kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av arkitekt Anders Westerlund, Öland, genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Herråkra kyrka under hösten 2007. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Herråkra kyrka

Kortfattad historik

Herråkra nämns första gången som socken år 1629 i de skriftliga källorna, ”Heråkra sochnn”. Det var troligen vid denna tid den första kyrkan uppfördes, ett litet kapell med sakristia, men utan kor eller läktare. Taket var spåntäckt och fasaden rödfärgad och på kyrkogården fanns en fristående klockstapel. Kyrkan omändrades 1765 och revs 1803, då en ny kyrka med torn uppfördes på samma plats. Ritningar presenterades av Överintendentämbetet 1797 men fick revideras och stadfästes åter 1803. Församlingen ville nämligen av ekonomiska skäl låta uppföra en träkyrka trots det gängse påbudet om stenkyrkor. Bygget startade meddetsamma och kyrkan stod troligen klar att börja tas i bruk redan samma år. Det skulle dock dröja till 1820 innan den officiellt invigdes av biskop Ludvig Mörner.

Exteriör

Herråkra kyrka är uppförd av liggande timmer med brädklädda fasader, och består av ett rektangulärt långhus utan synlig korindelning med utbyggd sakristia och klocktorn. Den är orienterad med koret åt öster och det lanterninförsedda tornet i väster.

Tornet är relativt högre och enkelt utformat utan våningsindelade friser eller andra dekorationer. Överst är det försett med en åttakantig lanternin.

En kraftig trappa med fyra steg i släthuggen granit och gråmålad järnräcken leder upp till porten på tornets västsida, vilken också är kyrkans huvudingång. På dess norra sida finns en svartmålad ramp i järn. Dörrarna är målade i brungrönt och dekorerade i ett rombiskt mönster. De omges av enkelt utformade pilastrar och entablement, målade i en brunbeige nyans. Det senare kröns av mindre portliknande omfattning, som inramar en minnestavla bakom glas och under den en förgyllt strålsol mot svart botten. Den guldfärgade texten på den svarta minnestavlan lyder: Herråkra Kyrka ombygd under GUSTAV IV ADOLPHSs Regering År 1803.

Något över tavlan sitter ett runt fönster med gjutjärnsspröjs i fyrpassform. Strax under takfoten finns åt varje väderstreck en ljudöppning i rundbågsform. Luckornas stående panel är svartmålad medan omfattning och räcke i trä är målade i brunbeige färg. På tornets norra sida finns på bottenvåningen ett rundbågsfönster av samma modell som de på långhuset, fast betydligt mindre i storleken. Takgesimsen består av ett trappstegsformat listverk i brunbeige trä.

Det kvadratiske tornet övergår vid lanterninen till dess åttakantiga form. Själva lanterninen av trä är vitmålad med åtta svarta luckor i rundbågsform. Omfattningarna är målade i brunbeige och mellan luckorna sitter dekorativt utformade strävor i karnisform. Lanterninens gesims är ett enklare listverk i trä som målats i brunbeige. Det åttakantiga taket är toppigt och kröns av ett förgyllt kors på kula.

Långhuset är rektangulärt till formen och har på var långsida fem stora rundbågsfönster. Den kraftigt utstickande takfoten har en gesims av profilerat trä samt ett undertak av pärlspont, allt målat i brunbeige. Gesimsen fortsätter även rakt över den östra gaveln, samt ansluter på den västra sidan till tornets sidofasader.

På långhusets östra sida är sakristian utbyggd. Den är smalare och lägre än långhusgaveln och dess valmade tak når precis upp till gavelns gesims. På den östra sidan sitter ett rundbågsfönster i samma storlek och proportion som på det till vapenhuset. Sakristian har två vinklade sidoutbyggnader i anslutningen till långhusgaveln. På den södra finns den separata ingången till sakristian. Tre trappsteg i släthuggen granit leder upp till porten som är klädd med snedställd panel och målad i brungrön färg. Över den sitter en liten lykta i svartmålad järnplåt och opakt glas.

Samtliga tak är klädda med kopparplåt och försedda med hängrännor och stuprör i samma material. Även avtäckningar över fönster, dörrar och den breda gesimsen är av kopparplåt.

Fasaderna är genomgående klädda med stående locklistpanel som målats vit. Den synliga sockeln består av mer eller mindre bearbetade naturstenar i cementbruk. Tornets sockel är dock lagd med kraftigare rektangulära stenblock, grovt huggna och fogade med cementbruk. I sockeln finns sammanlagt fem små ventilgluggar runt byggnaden, samtliga utan galler.

Fönstren har ytterbågar av brunmålat gjutjärn, med en spröjsning som formar tre cirklar över tre smala rundbågar. Glasen är ofärgade. Omfattningarna av brunbeige trä har snidade anfiger och profilerade bågar med avtäckning i kopparplåt.

Exteriöra förändringar

Vid byggnationen 1803 brädfodrades kyrkobyggnaden liksom tornets nederdel, medan överdelen spåntäcktes. Fasaderna rödfärgades medan taken tjärades. Troligen var ljudluckor, fönsteromfattningar och tornets list vitmålade. Taken, även tornets övre tak, var klädda med spån. Ett kopparinklätt kors placerades på torntaket.

Ragnar Östblom förordade inför restaureringen 1902 att kyrkan skulle rödfärgas i nationalromantisk anda, men församlingen ville hellre ha den vit. Den blev dock kraftigt exteriört omändrad enligt arkitektens ritningar, med nytt lanterninförsett torn och rundbågiga fönster runt om. Kyrkan fick i princip det utseende den har idag.

Vid restaureringen 1958 under arkitekt Hans Lindén kläddes fasaden med stående panel istället för liggande. Färgen förblev dock vit.

Interiör

Vapenhuset är relativt litet men ljusst tack vare fönstret åt norr samt den väl tilltagna takhöjden. Den grova golvytan och de nakna timmerväggarna ger dock rummet en rå karaktär. Innertaket är målat i brunt och försett med en gesims i mörkgrått. Väggarnas liggande timmer är målat i vitt och på golvet ligger kvadratiska kalkstensplattor med mycket skrovlig yta. Insidorna av ytterdörren och kyrkorummets dörr är målade i mörkt grått. Fönstret sitter i en djup nisch på den norra sidan och omfattas av ett profilerat foder i vitt. Intill fönstret finns ett mindre förvaringsutrymme bakom en enkel vitmålad dörr. Motsvarande förråd finns även på södra sidan och rymmer där elcentralen. Två fristående vitmålade trappsteg i trä leder på södra sidan upp till en större dörr, vilken döljer torntrappan.

I vapenhuset står en stor ljushållare av svartmålat smidesjärn och i taket hänger en enkel stallykta i brunmålat trä och klarglas.

Vindfång saknas och kyrkorummet tar vid direkt innanför dörrarna. Det står med sin varma färgskala i skarp kontrast till vapenhusets råare karaktär.

Kyrkorummet är relativt litet och sträcker sig fram till den plana korväggen i öster. Det upplevs som både ljust och ombonat, tack vare de många stora fönstren och den varmt beigebruna tonen i inredningen.

Det stickbågevälvda innertaket är målat i ljust grått. Den kraftiga gesimsen längs långsidorna är målad i vitt med breda förgyllda lister. Under denna ansluter de kraftiga stående pilastrarna, sex på var sida, som också målats i vitt med förgyllningar på kapitälerna. I utrymmet mellan pilastrarna och över bänkarna är väggarna vävspända och målade i en varmt ljusgrå nyans. Denna färg återkommer på korväggen och den bakre väggen i väster. Under fönstren löper en profilerad list i grått och under denna ansluter bänkinredningen till väggen.

Innerfönstrens bågar är i samma utförande som ytterbågarna, fast målade vita. Båda är försedda med ofärgat planglas. Fönstren omfattas av vitmålade profilerade foder, samt är försedda med vita linnegardiner. Golvet består av fernissade brädor.

Bänkarna är uppdelade i två långa kvarter, åtskilda av mittgången, som börjar strax efter läktartrapporna och sträcker sig fram till koret. Fasaderna är ljust gråa med mörkbruna karmar och socklar. Spegelarna är konstfullt marmorerade i beige och grått och omges av en tunn list i mörkgrått och brunt. Numreringen är textad i svart färg på dörrarna. Inredningen är enhetligt ljusbrun, inklusive den nedersta delen av väggarna. På sitsarna ligger dynor i ljust brunrött tyg.

På sidoväggarna sitter totalt tio stycken mässingslampetter för rörljus, i enkel och stilren form. Över kyrkorummet hänger två stycken mässingskronor.

Koret ligger ett trappsteg över kyrkorummet och har ett golv bestående av lackade brädor.

Dess blickfång är den moderna altartavlan i blåa nyanser och med bred guldrum. Den har dock en konkurrent i den kraftigt bemålade predikstolen intill. Altaret står mot korväggen och framför det den tresidiga altarringen. Denna är målad i blekgult, grått och vitt, och är klädd med ljusblått tyg på bord och knäfall. Mitt framför denna står dopfunten i ek.

På var sida om altaret finns en kordörr, målad i grått och vitt med ljus ådringsmålning i speglarna. De omges av vita pilastrar och entablement, samt snidade överstycken i grått, med viss förgyllning. Vid sidan av dörrarna finns två psalmnummertavlor i vitt, mörkrött och guld. Mot den norra väggen sitter den mycket enkelt utformade predikstolen och dess tak. De är färgstarkt målade med bibliska motiv i speglarna och med lister i gulockra, blått, lila, orange, vitt, rosa och grått.

Vid den södra väggen står en korbänk om en rad, målad som övriga bänkar. Intill den står ett vitt ståndur med förgyllda dekorationer samt på väggen två mässingslampetter av samma typ som i övriga kyrkorummet. Här står även ett piano.

Över koret hänger kyrkans unika glaskrona i svagt rökfärgad nyans.

Den norra kordörren leder rakt in i sakristian, vars golv är indelat i två gradängar. Det består precis som i koret av ljust lackade brädor. Väggarna är klädda med stående spontad panel som målats ljusgrå. Gesimsen är vit och brådtaket blåmålat.

Åt söder och väster finns en fast skåpinredning i vitt och grått, den senare med en enkel altarplats anordnad där uppgången till predikstolen tidigare fanns. Fönstret är på insidan försett med en enkel gråmålad fönsterlucka.

Vid den norra väggen står en liten järnbeslagen träkista och över den hänger en äldre målning. I taket hänger en mässingskrona. Åt söder finns en dörr till vindfånget, dit också den södra

kordörren leder. Väggarna här har samma klädsel men taket är gråmålat och golvet består av mörkt fernissade brädor. Ytterdörren är ljus ådringsmålad på insidan.

Inbyggnader under läktaren saknas och den vilar fritt på sina fyra kraftiga kolonner. Dessa är mörkt marmorerade i brunt. Mot den västra väggen går två trappor upp till läktaren, en på var sida om mittgången. Undertakets brädor är målade i ljus grått och försedda med två inbyggda armaturer.

Läktarbarriären är enkelt klassicistiskt utformad med rak fasad, varav mittdelen är något framskjuten. Spegelarna har samma marmorering som bänkfasaderna och omges av lister i vitt och grått. Resten av barriären går i ljusgrått och ovanpå den löper ett mässingsräcke.

Golvet på läktaren består av breda fernissade brädor, medan mittdelen samt trapporna klätts in med en mörkröd heltäckningsmatta.

På den norra sidan står tre rader av fasta öppna bänkar i gulgrå målning med gulockra sitsar och ryggstöd. På den södra sidan finns en motsvarande bänkrad.

Orgelhuset är inte stort i förhållande till kyrkan, men tar ändå upp större delen av utrymmet på den lilla läktaren. Det är målat i en ljus gulgrå nyans som även dominerar fasaden. Den senare är vackert utformad med klassicerande formspråk och dekorationer. Fyra dubbelkolonner är marmorerade i rödbrunt och förutom förgyllningarna finns här inslag av rött och blått. De grönmarmorerade överstyckena på fasaden pryds av franska liljor.

Spelbordet är vänt ut mot kyrkorummet, vilket bidrar till trångboddheten på läktaren. Fyra moderna lampetter i mässing och opakt glas sitter på orgelfasaden, samt två mässingslampetter för rörljus på den västra väggen.

Vapenhusets torntrappa leder upp till en smal passage invid den västra väggens runda fönster. Innanför den leder en trappstege ner till det oinredda tornrummet, som används för förvaring av diverse inventarier. Här är timmerväggarna synliga och allt trä obehandlat. Över detta rum leder en smal spång till långhusvindens ingång. Vid den norra väggen leder en trappa vidare upp till klocktornet. Där hänger kyrkans två klockor.

Interiöra förändringar

Den första omnämnda inre restaureringen skedde 1861-62, då predikstol och altare målades. Interiören målades då i vitt.

Läktaren uppfördes 1876 och orgelfasaden ritades av C. A. Berg.

Vid restaureringen 1902 gavs interiören en nationalromantisk prägel. Innertaket målades gråblått med ramverk i grågult och väggarna kläddes nertill med vitmålad spontad panel. Överdelen vävspändes och målades i en gråvit kvaderindelning. Pilastrarna fick en brungul marmorering med vita kapitäl och korväggen dekorerades med två änglar och ett språkband. Taket dekormålades med mörkare gördellister i anslutning till pilastrarna och med kontrasterande lister runt de mellanliggande fälten. Bänkinredningen målades i ekimitation.

1954 restaurerades kyrkan under ledning av arkitekt Bent Jørgen Jørgensen och inredningen målades huvudsakligen i grågult och grått. Innerväggarna blev svagt gula, Taklisten och väggpilastrarnas kapitäl målades i gulockra, vitt, rosa och mörkgrått. Taket målades grått. De praktiskt betingade åtgärderna bestod i att installera ett nytt värmesystem samt elbelysning. Golven isolerades och bänkarna gjordes bekvämare. Den tidigare pärlspontboaseringen togs bort och i vapenhuset lades golv av kalksten. Altarpredikstolen ersattes av en ny på den norra

sidan och läktarens barriär och trappträcken förenklades. En ny ingång till sakristian togs upp och över altaret placerades en ny tavla av David Ralson.

1982 skedde en interiör restaurering efter förslag av arkitekt Ture Jangvik. Då gjordes fönstren öppningsbara och väggarna vävspändes. Tak och gesims målades och de bakersta bänkarna togs bort. Inredningen målades i gråvita toner med gråblå marmorerade fält.

Viktigare inventarier

I kyrkan hänger en glaskristallkrona från Kosta glasbruk, troligen av hyttmästaren Tomas From åren 1759-60.

Kyrkogården

Herråkra kyrka ligger på en höjd mitt i byn, med vid utsikt över de omgivande skogarna. Själva kyrkogården är mycket liten och omger kyrkan på tre sidor, åt söder, öster och norr. Den omgärdas åt öster av en låg kallmur av natursten, som i söder övergår i en högre stödmur. Åt norr består denna stödmur av större rektangulärt huggna stenblock i cementbruk. På den västra sidan ansluter murarna med gråmålade smidesgrindar till kyrktornet, i linje med dess västfasad.

Kyrkan omges närmast av en bred grusgång, i form av en något nedsänkt rektangulär plan. Resten av kyrkogården är gräsbevuxen och kantas längs muren av en trädkrans bestående av hamlade lövträd. På kyrkogården finns ett antal högresta stenar och grusgravar, både kantade av stenramar och av smidesräcken. Rygghäckar saknas, men några mindre bestånd av buxbom ramar in några av gravarna. Ett antal äldre stenvårdar och ett järnkors ligger på muren i dess sydöstra hörn.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Herråkra kyrka är en enkel representant för de nyklassicistiska kyrkorna från 1800-talets början. Den uppfördes på församlingens begäran i trä istället för sten och fick därmed ett enklare utförande än många andra landsortskyrkor.

Restaureringen 1902 kom att grundligt förändra kyrkans exteriör. Den tidigare rödmålade och delvis spåntäckta kyrkan med lågt torn hade redan innan målats ljus. Arkitekten Ragnar Östberg ville förvandla den till ett nationalromantiskt tempel, vilket också skedde på insidan. Exteriören förändrades kraftigt med insättandet av rundbågiga fönster i långhuset och förhöjningen av tornet. Det senare försågs med en spetsig huv med toppig lanternin. Exteriören målades gråvit och fick på så vis den karaktär av medeltida stenkyrka som den har än idag.

Även om några av de bakersta bänkarna tagits bort och läktarpartiets och korets utseende växlat så har interiören bevarat en del av sin klassicistiska utformning. Kyrkorummet har en delvis ursprunglig karaktär. Den färgsättning som gjordes vid den senaste restaureringen känns behaglig och ljus utan att vara intetsägande. Den brunbeige nyans som utgör dess grund får kyrkorummet att upplevas som varmt och välkomnande.

Herråkra kyrka försågs vid byggnationen 1803 med en centralt placerad altarpredikstol på korväggen. Denna förenklades vid restaureringen 1902 och togs helt 1954 bort för att ersättas med en modern predikstol på den norra sidoväggen. På platsen sattes istället en ny altartavla av David Ralson. Intrycket av miljön i koret känns sedan dess något splittrat. Det uppstår en konkurrens mellan den kraftigt målade predikstolen i varma färger och den lika moderna altartavlan i svala blåa nyanser. Samtidigt har altarringen fått behålla den äldre bemålningen i gulgrått med klädsel i ljusblått tyg. Dessa kalla färger harmonierar dåligt med den i övrigt varma interiören i kyrkorummet.

Vid framtida restaureringar är det viktigt att ta vara på den enkla klassicistiska karaktär som präglar Herråkra kyrka och som var rådande vid tiden för dess bygge. Dess yttre är för alltid förändrat enligt senare stilideal, men interiören bär klassicismens enkelhet och strama linjer. Den bör även fortsättningsvis hållas i ljusa nyanser utan överdådiga dekorationer och starka färginslag.

Händelseregister

- 1721 - Predikstol
- 1765 - Om- och tillbyggnad av den gamla kyrkan
  - Byggs ut 7 alnar åt öster
  - Förses med fönster från Kosta glasbruk
  - Nya bänkar
- 1769 - Utbyggnaden målas invändigt
  - Bänkarna målas
  - Predikstolen renoveras
- 1796 - Beslut om nybygge tas
- 1797 - Ritning till ny kyrka från ÖIA
- 1803 - Reviderad ritning från ÖIA
- 1803 - Kapellet rivs och en större kyrka med torn byggs på samma plats
- 1806 - Kyrkans ljuskrona av kristall går sönder
- 1807 - Ljuskrona från 1700-talets köps in
- 1820 - Kyrkan invigs av biskop Ludvig Mörner
- 1861 - Altare och predikstol målas om
- 1862 - Kyrkan målas invändigt i vitt
- 1876 - Orgelfasad ritas av C A Berg
  - Läktare uppförs i väster
- 1878 - Orgel av C A Johansson i Broaryd
- 1902 - Restaurering efter ritningar av Ragnar Östberg
  - Tornet byggs om
  - Fasaderna kläs med liggande panel som målas i ljus färg
  - Nya rundbågiga fönster
  - Järnkamin sätts in
  - Väggarna vävspänns och kvadermålas i gråvitt
  - Bänkar och läktarbarriär målas i ekimitation
  - Klockorna gjuts om
  - De inre sidoväggarna boiseras med vitmålad spontad panel
  - Predikstolens tak tas bort
  - Ny dopfont i ek
  - Snidade dörröverstycken i vitt och guld placeras över kordörrarna

- 1936 - Nya innerbågar av järn till fönstren
- 1942 - Orgeln restaurerad av orgelbyggare H Lindegren, Göteborg
- 1954 - Restaurering under ledning av arkitekt Bent Jörgen Jørgensen, Växjö
  - Elektrisk värmeanläggning och belysning installeras
  - Ny ingång till sakristian tas upp
  - Golven läggs om och förses med isolerande trossbotten
  - Kalkstensgolv läggs i vapenhuset
  - Pärilsfontboisering i vapenhuset tas bort
  - Bänkarna omändras
  - Läktarens barriär och trappräcken förenklas
  - Ny predikstol på norra sidan, dekormålad av Torsten Hjelm
  - Altarpredikstolen tas bort
  - Interiören målas i ljusa färger
  - Ny altartavla av David Ralson
- 1958 - Yttre restaurering under ledning av arkitekt Hans Lindén
  - Fasaden förses med stående locklistpanel som vitmålas
  - Sakristians dörrar ändras
- 1977 - De två mässingskronorna renoveras
- 1978 - Yttre restaurering efter förslag av arkitekt Ture Jangvik, K-konsult
  - Fasaderna målas
  - Takplåten ses över
  - Åskledare installeras
  - Dekorationen över entrén återställs med förgyllning
- 1982 - Interiör restaurering efter förslag av arkitekt Ture Jangvik, K-konsult
  - Fönstren görs öppningsbara
  - Väggarna vävspänns
  - De bakersta bänkarna tas bort
  - Taket målas i ursprungliga färger
  - Takgesimsen målas och förgylls
  - Inredningen målas i gråvita toner med gråblå marmorerade fält
- 2006 – Brandlarm installeras

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Herråkra kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Uppvidinge kommun, Byggärenden, Herråkra kyrka

Kyrkobyggnader 1760-1860, Del 2 Småland och Öland, Stockholm 1993

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998